

*Т. П. Моташко,
аспірант кафедри фінансів економічного факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ГРОШОВІ КОШТИ НАСЕЛЕННЯ ТА ФОРМИ ЇХ ЗБЕРІГАННЯ: СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ АСПЕКТИ

Досліджено особливості використання грошових доходів населення у світовому та вітчизняному аспектах. Окреслено переваги та недоліки різних форм зберігання коштів населення. Розроблено рекомендації щодо підвищення привабливості державних цінних паперів як форми заощаджень населення.

Money incomes of population are studied in the global and domestic aspects. Advantages and disadvantages of different forms of money saving are identified. The recommendations are improving the attractiveness of government securities as a form of savings are developed.

Ключові слова: грошові доходи населення, депозити, державні цінні папери, заощадження, золото, іноземна валюта, нерухомість.

ВСТУП

У економічних системах із розвиненими фінансовими ринками грошові доходи населення виступають важливим внутрішнім джерелом фінансових ресурсів країни. Тому в умовах розвитку різноманітних форм зберігання надлишків грошових коштів населення виникає необхідність забезпечення ефективного залучення таких коштів державою та є одним із найважливіших завдань для забезпечення економічного зростання країни і виконання державою покладених на неї функцій.

Проблеми грошових доходів населення та їх дослідження знайшли своє відображення у наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених таких як В.Д. Базилевич, І.О. Лютій, В.І Міщенко С.М. Панчишин, М.І. Савлук, В.Б. Тропіна, Кейнс, П. фон дер Ліппе, Дж. Кларк, А. Маршалл, Д.А. Мещеряков, Ж.-Б. Сей, А. Е. Суринов, Дж. Хікс та ін. Однак, відаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених з даної проблематики, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є дослідження зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо різних форм збереження надлишкових грошових коштів населення та розробка рекомендацій з приводу підвищення привабливості державних цінних паперів як форми заощаджень населення України.

При написанні статті використовувались методи логічного і порівняльного аналізу, метод аналізу і синтезу, групування та інші.

РЕЗУЛЬТАТИ

Грошові доходи населення виступають головним видом їх особистих доходів. Вони являють собою суму грошових коштів, отриманих членами домашніх господарств у вигляді заробітної плати, доходу від індивідуальної трудової та підприємницької діяльності, пенсій, стипендій, допомоги, компенсаційних та інших додаткових виплат, відсотків, дивідендів, ренти та інших доходів від влас-

ності, коштів від продажу продукції особистого підсобного господарства (ОПГ) та інших грошових надходжень [1, с. 12]. Варто зазначити, що доходи у грошовій формі можуть бути загальними (до сплати податків та обов'язкових виплат) та наявними (після здійснення вказаних виплат).

Для вивчення сутності й призначення грошових доходів населення важливе значення має дослідження їх за напрямом використання. У цьому контексті слід підкреслити, що частина грошових доходів населення витрачається з метою задоволення споживчих та неспоживчих потреб, а інша — заощаджується. При цьому заощадження можуть набувати організованої та неорганізованої форм.

Організовані заощадження населення являють собою заощадження, що розміщені у банківських або небанківських фінансово-кредитних установах, тоді як неорганізовані заощадження набувають частіше готівкової форми, а рідше — зберігаються у вигляді коштовностей, дорогоцінних металів, дорогих товарів тривалого користування тощо. Варто відмітити, що наявність неорганізованих заощаджень невіддільна не лише державі, а й їх власникам.

Серед альтернативних варіантів збереження коштів населення світова практика виокремлює вкладення у фінансові активи, до яких, зокрема, відносяться і вкладення у державні цінні папери, та нефінансові активи (табл. 1). При цьому, ошадні смаки населення більшою мірою спрямовані на середньо- та довгострокові вкладення, такі як строкові депозити; цінні папери: акції та облігації; інвестиційні фонди; поліси страхування життя; пенсійні фонди і формуються під впливом наступних факторів: ставка доходу, гарантованість повернення, податковий режим, вартість (комісійні та збори).

Зарубіжний досвід функціонування ринку заощаджень свідчить про домінуючу роль life-страхування та вкладень у пенсійних фондах у їх структурі, на які в сукупності припадає майже половина від загальних довгострокових заощаджень європейського населення [2]. За ними

слідують строкові депозити (21%) та інвестиційні фонди (15%). Поряд з цим загальною тенденцією щодо "кращого" інструменту інвестування коштів домашніх господарств у різних країнах не спостерігається. У деяких з них, таких як Бельгія, Болгарія, Естонія, Румунія і Фінляндія акції є найбільш використовуваним інструментом у портфелі активів. В інших — таких як Данія, Ірландія, Франція, Нідерланди та Велика Британія — переважними є вкладення у поліси страхування життя та до пенсійних фондів. У деяких країнах портфель домогосподарств схиляється до вкладень на депозитах та у вигляді готівки, наприклад, у Греції, Латвії, Литві, Словенії і Словаччині (рис. 1).

Представлені на рисунку 1 дані демонструють також зміни, що відбулися у структурі портфеля активів населення зарубіжних країн за 7 років. Зокрема частка збереження коштів населення на рахунках у банках знизилася, в той час як інші інструменти, такі як страхові поліси та вкладення до пенсійних фондів почали користуватися більшою популярністю.

Однак, незважаючи на це банківські депозити є найбільш відомим видом заощаджень населення. Більшість населення у зарубіжних країнах (74%) має банківський рахунок. Фінансові посередники, тобто банки, пропонують велике розмаїття банківських вкладів, які постійно удосконалюються. Популярність такого виду збереження коштів населення пояснюється їх відносною простотою, як фінансового інструменту, та лідируючою роллю банків на фінансовому ринку.

Іншою формою збереження грошових коштів населення є цінні папери, серед яких особливе місце належить облігаціям. Ринок облігацій є рівномірним у більшій мірі ніж депозити, особливо у напрямі державного боргу. Основними перевагами залучення облігацій у якості інструмента вкладення коштів населення, є безпечність вкладень та гарантованість їх повернення. Облігація є ключовим інструментом заощаджень у Італії та Німеччині [6]. У цьому напрямі важливо зазначити про значний розвиток роздрібною ринку державних облігацій, які користуються великою популярністю серед населення Великої Британії, Канади, США та ін.

Важливим засобом заощаджень та альтернативою фінансовим вкладенням є нефінансові інструменти збереження коштів [3]. Найбільш важливою категорією у цьому контексті та традиційним активом є нерухомість, вкладення у яку дозволяє захистити інвестора від негативного впливу інфляції. Так, за останні 20 років вартість житла в США у середньому зросла на 5,67% у рік при середньорічній інфляції 3,06%, забезпечуючи 2,61% реальної середньорічної доходності. За той же період реальна доходність американського ринку акцій складала в середньому 6,8% у рік. Однак, основним недоліком такого виду інвестування коштів є занадто високі операційні витрати (агенту з продажу та податкові збори) власника у момент реалізації своєї власності.

Отже, смаки населення у напрямі використання накопичених грошових доходів та їх надлишку (заощаджень), що відображаються у структурі активів домогосподарств, формуються виходячи із особливостей функціонування фінансової системи країни, а саме ролі банків, ринку капіталів та ваги інституційних інвесторів, а також із врахуванням рівня дов-

Таблиця 1. Альтернативні напрями вкладення грошових коштів населення

Типи активів в портфелі домогосподарств	
Фінансові активи	Нефінансові активи
Ліквідні рахунки (чеки, депозитні рахунки)	Приватна власність Інвестиційна нерухомість (житлова та нежитлова) Бізнес-капітал (у приватній власності, з або без права управління) Інші нефінансові (в основному транспортні засоби, твори мистецтва, антикваріат, меблі, цінні колекції)
Депозитні сертифікати (строкові рахунки)	
Урядові облігації	
Інші облігацій (у тому числі корпоративні та іноземні облігації)	
Запаси (безпосередньо утримувані)	
Пайові інвестиційні фонди (за винятком фондів грошового ринку)	
Пенсійні рахунки	
Грошова вартість страхування життя	
Трасти та інші керовані активи (у тому числі керованих інвестиційних рахунків)	
Інші фінансові активи (наприклад, роялті, ф'ючерсні контракти)	

* Джерело: [4].

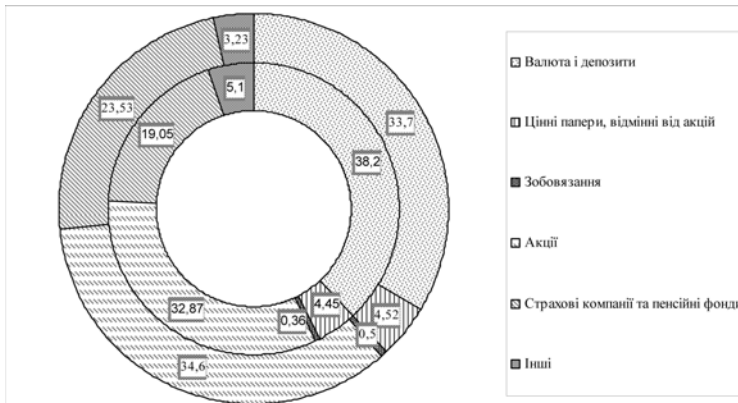

Рис. 1. Структура фінансових активів зарубіжних домогосподарств (за типом інструменту) (% від загального числа фінансових активів)

* внутрішнє коло відображає дані за 2000 рік, зовнішнє — за 2007 рік.

іри населення до фінансових інститутів та ступенем сприйняття ризику чи відмови від нього. Крім того, на оцінку поведінку населення зарубіжних країн впливають історичні та культурні чинники.

Вітчизняна практика у сфері грошових доходів населення та напрямів їх використання характеризується своїми особливостями та тенденціями. Загалом, починаючи з перших років економічного зростання, в Україні простежувалися стійкі тенденції до підвищення номінальних доходів. Так, із 2000 р. до 2009 р. номінальні доходи підвищувалися і за весь період зросли у 10,3 рази (табл. 2.). При цьому підвищення реальних доходів мало нестійкий характер. Починаючи з 2006 р. спостерігалось помітне уповільнення темпів зростання реального наявного доходу, а у 2009 році взагалі відбулося зни-

ження, що пояснюється, насамперед, активізацією інфляційних процесів.

Як свідчать дані, наведені у таблиці 3, за останні дев'ять років суттєвих змін у структурі доходів населення за їх цільовим призначенням не відбулося. Простежується незначне зниження частки придбання товарів та послуг з 82,99 % у 2002 році до 79,28 % у 2009 році та підвищення долі доходів від власності, сплачених (з 0,18 % до 4,23 %).

Привертає увагу різке збільшення частки притоку фінансових активів у 2009 році порівняно з попереднім періодом. Якщо у 2008 році їх частка становила 2,66 %, то у 2009 році піднялася до позначки 7,81 % або збільшилася у 2,94 рази. Таке зростання відбулося за рахунок підвищення попиту населення на іноземну валюту в результаті чого величина заощаджень домогосподарств в іноземній валюті зросла у двічі і у 2009 році склала 75834 млн грн. проти 32561 млн грн. у 2008 році. Поряд з цим, простежувалося різке зниження вкладів та заощаджень населення у цінних паперах. Так, у період 2002—2008 рр. величина вкладів населення та їх заощаджень у цінних паперів зро-

стала стабільними темпами і склала у 2008 році 91212 млн грн. Вже у наступному 2009 році зазначений показник скоротився у 36 разів і становив 2528 млн грн.

Таким чином, потреби населення у прибутковому та безпечному вкладенні своїх надлишкових коштів створюють поштовхи до розвитку фінансового ринку країни. У зв'язку з цим розвиваються напрями альтернативних форм збереження надлишкових грошових коштів населення, а саме:

- банківські депозити;
- золото;
- придбання іноземної валюти;
- вкладення коштів у нерухомість;
- придбання страхових полісів;
- інвестування у цінні папери.

Домінуюче положення на ринку заощаджень населення тривалий час належало банкам. Так, обсяг доходів населення, що акумулювалися в банківській системі зріс за 2010 рік на 28,5% (загальний обсяг депозитів — на 26,4%). Обсяги вкладень населення на депозитних рахунках банків, які за умов високої інфляції можуть принести збитки, зросли до 2009 року значними темпами, однак внаслідок негативних тенденцій на вітчизняному та світовому фінансових ринках у 2008—2009 рр. інвестиційні смаки населення змінилися на користь заощаджень у іноземній валюті (рис. 2). Так, заощадження в іноземній валюті у 2009 році зросли порівняно з попереднім періодом більш ніж у два рази. Загалом попит населення на іноземну валюту є значним, про що свідчать обсяги купівлі населенням іноземної валюти на готівковому ринку, які склали у 2010 році 26315,4 млн дол. США, більш ніж у півтора рази перевищивши обсяг продажів (16583,8 млн дол. США) (табл. 4).

Отже, за таких умов, а саме нестабільності світового валютного та фінансового ринків поживаються операції із золотом.

Розвинутий ринок золотих депозитів, наявність інфраструктури для збереження металу в банках — все це підштовхує населення до ідеї інвестування на цьому ринку. Привабливим залишається і поріг інвестування — від одного граму, що робить ринок досяжним для абсолютної більшості населення. Переведення грошових заощаджень у золото дає змогу абстрагуватися від поточної чи політичної ситуації у країні, надійно захистити від інфляції та всіх ризиків, притаманних паперовим грошам.

Таким чином, на сьогодні золото вважається одним із найстабільніших активів, інвестиції в який не тільки зберігають заощадження від знецінення, але і роблять їх прибутковими. Безумовно, при покупці золото присутні і ризики: ризик ліквідності, тобто нездатність вчасно реалізувати золото, та ринковий, пов'язаний з можливим зниженням ціни золота, яка безпосередньо залежить від ситуації на міжнародних ринках. Крім того, недоліком такої форми заощаджень є низька дохідність за умов інвестування на короткі терміни.

Гарним об'єктом для інвестування та збереження коштів населення є нерухомість, оскільки в порівнянні з іншими формами вкладення грошей інвестиції в нерухомість мають низку безперечних переваг. Інвестування в нерухомість приносить дохід інвестору як у результаті зростання цін на нерухомість, так і від здачі нерухомості в оренду. У довгостроковому періоді ціни на нерухомість, як правило, ростуть, незважаючи на можливі локальні

Таблиця 2. Грошові доходи населення України

Період	Номінальні доходи, млн грн.	Наявні доходи, млн грн.	Реальні наявні доходи, % (з урахуванням темпів інфляції)
2000	86911	77682	109,9
2001	109390	95361	109,6
2002	185073	141618	118,0
2003	215672	162578	109,1
2004	274241	212033	119,6
2005	381404	298275	123,9
2006	472061	363586	111,8
2007	623289	470953	114,8
2008	856633	646337	107,6
2009	897669	672662	91,5

* Джерело: [складено автором за даними Держкомстату].

падіння під час різних економічних криз. При цьому часто ціни на нерухомість і ціни на оренду перебувають у зворотній залежності один від одного, тобто при падінні ціни на нерухомість ціни на оренду можуть рости, і навпаки. Це знижує інвестиційний ризик.

Ризики, пов'язані з інвестиціями у нерухомість, як правило, нижче ризиків, пов'язаних з інвестиціями у цінні папери та валюту. Навіть якщо нерухомість падає в ціні, залишається можливість здачі її в оренду, що дозволяє перечекати важкі для економіки часи, отримуючи дохід від оренди, як правило, перевищує прибутковність по банківських депозитах. Крім того, поліпшуючи об'єкт, інвестор, як правило, збільшує його ліквідність.

Однак поряд з перевагами такої форми заощаджень населення існують і її недоліки. Вкладення у нерухомість вимагають значних початкових коштів і супроводжуються значними витратами (юридичні та реєстраторські послуги, ремонт та ін.). Крім того, на відміну від ринку цінних паперів, вкладення у інструменти якого потребують гарних фінансових знань та оперативної реакції, або валютного ринку, ринок нерухомості є менш ліквідним.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проаналізувавши досвід населення щодо напрямів використання грошових доходів та форм зберігання їх надлишкової частини у вітчизняному та світовому аспектах, варто відзначити, що існує досить широкий спектр форм заощаджень, кожна з яких характеризується притаманними їй перевагами та недоліками. Крім того, існує суттєва диференціація у заощаджувальних смаках населення різних країн, що викликано низкою різноманітних факторів економічного, історичного, політичного характеру. Недостатній розвиток фінансового ринку України та низький рівень фінансової освіти населення стали причиною відсутності альтернативи зберігання надлишкових грошових коштів населенням, зводячи перелік можливих форм заощаджень до валюти, банківських депозитів та нерухомості, які в світлі останніх нещодавніх подій є не надто надійними та прибутковими.

Отже, на сьогодні валютна нестабільність, обвал фондового ринку, банківська криза і хитка ситуація на ринку нерухомості й землі як на вітчизняному, так і на світовому ринках формують реальні передумови до активізації держави на внутрішньому ринку капіталів у якості "споживача" надлишкових коштів населення, пропонуючи їм натомість привабливі та надійні інструменти заощаджень у вигляді державних цінних паперів. Однак з метою підвищення привабливості державних цінних паперів як форми заощаджень населення України необхідно мінімізувати інвестиційні ризики такого інструменту, а саме: інфляційний ризик та ризик дефолту, диференціювати інструментарій ринку державних цінних паперів та створити відповідну інфраструктуру.

Література:

- Суринов А.Е. Доходы населения. Опыт количественных измерений / А.Е. Суринов. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 429с.
- Ahamdanech Zarco Ismael. Financial Assets and Liabilities of Households in the European Union/ [Електронний ресурс]

Таблиця 3. Структура доходів населення України за напрямками їх використання (2002—2009 рр.), % до підсумку

Показники	Роки							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Придбання товарів та послуг	82,99	83,80	80,85	80,43	81,70	81,75	82,26	79,28
Доходи від власності, сплачені	0,18	0,42	0,68	0,92	1,77	2,72	3,60	4,23
Поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	7,61	8,24	6,94	6,68	7,16	7,87	7,99	7,50
Нагромадження нефінансових активів	1,33	0,78	1,19	1,17	1,52	1,59	3,49	1,17
Приріст фінансових активів	7,89	6,77	10,35	10,80	7,85	6,07	2,66	7,81
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Джерело: [складено та розраховано автором за даними Держкомстату].

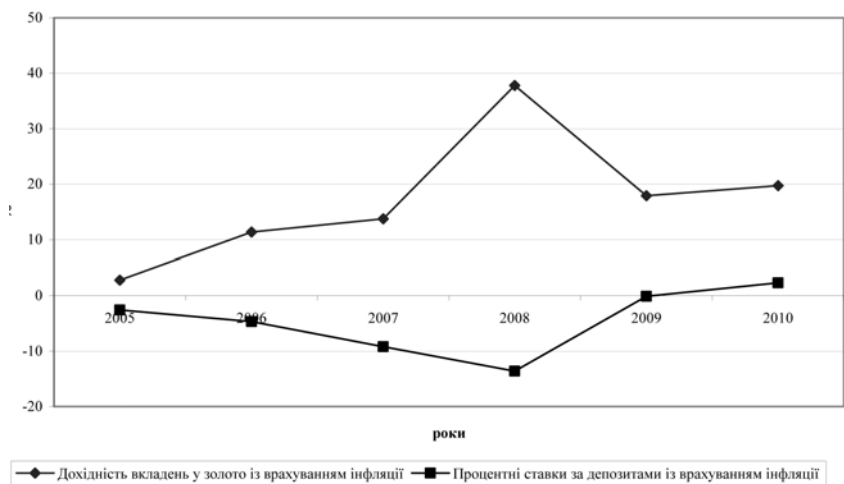

Рис. 2. Дохідність заощаджень населення у формі вкладень на депозитних рахунках банків та золоті, %

Таблиця 4. Обсяг операцій на готівковому ринку України (купівля та продаж іноземних валют за гривню у доларовому еквіваленті)*

Період	Обсяг операцій на готівковому ринку України		Обсяг валюти, купленої банками у населення		Обсяг валюти, проданої населенню	
	млн дол. США	%, до попереднього року	млн дол. США	частка у загальному обсязі операцій, %	млн дол. США	частка у загальному обсязі операцій, %
2005	25159,7	-	11911,7	47,3	13248	52,7
2006	37237,3	148	16823,4	45,2	20413,9	54,8
2007	61262,6	164,5	28489,4	46,5	32773,2	53,5
2008	71337,1	116,4	30048,8	42,1	41288,3	57,9
2009	35445,1	49,7	13530,5	38,2	21914,6	61,8
2010	42899,2	121	16583,8	38,7	26315,4	61,3

* Джерело: [складено та розраховано автором за даними Держкомстату, Національного банку України].

Ismael Ahamdanech Zarco. — Eurostat Statistics in focus 32/2009. — Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-SF-09-032

3. Detailed national accounts: balance sheets for non-financial assets. [Електронний ресурс] / OECD National Accounts Statistics (database). — 2009. — Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00368-en>.

4. Luigi Guiso, Michael Haliassos, Tullio Jappelli Household Portfolio. — Cambridge: MIT Press, 2002. — 34 p.

5. National Accounts of OECD Countries 2008, Volume IIIb, Financial Balance Sheets: Stocks, OECD [Електрон-

ний ресурс] / OECD. — 2008. Режим доступу: http://dx.doi.org/10.1787/na_vol_3b-2008-en-fr.

6. Ruser John. Alternative Measures of Household Income: BEA Personal Income, CPS Money Income, and Beyond [Електронний ресурс] / John Ruser, Adrienne Pilot, Charles Nelson — 2004. — November. — Режим доступу: <http://www.census.gov/hhes/www/income/publications/CPS-BEA.pdf>

7. Офіційний сайт державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua

8. Офіційний сайт Національного банку України: www.bank.gov.ua
Стаття надійшла до редакції 28.03.2011 р.